

Малюта Владислав Васильович

*здобувач вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛОНЕНИХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ,
ПРИМУСОВО МОБІЛІЗОВАНИХ НА
ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ**

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена загостренням гуманітарної кризи, викликаним початком 24 лютого 2022 року повномасштабної військової агресії Російської Федерації на території України та вчиненням нею чисельних воєнних злочинів на тимчасово окупованих територіях. Однією з проблем, загострених війною, є проблема статусу громадян України, примусово мобілізованих на окупованих територіях, яка потребує окремого методологічного та нормативно-правового забезпечення.

На жаль, міжнародне гуманітарне право не містить окремого інституту захисту примусово мобілізованих осіб, та попри пряму заборону на залучення цивільного населення до служби в окупаційній армії це повсякчас відбувається. При потраплянні в полон примусово мобілізовані на окупованих територіях є однією з найбільш вразливих категорій суб'єктів у міжнародному гуманітарному праві, оскільки вони перестають користуватися захистом як цивільні особи через набуття статусу комбатантів, і при цьому правовий інститут військовополонених об'єктивно не відповідає викликам такого становища, бо він не пристосований для цієї категорії осіб.

Міжнародним гуманітарним правом встановлено імперативну заборону на мобілізацію цивільних осіб до збройних сил окупаційної держави. Статтею 51 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, зазначається, що державі, яка встановила окупацію на певній території забороняється залучати осіб з цих територій до військової служби. Як вбачається зі статті 47 цієї ж конвенції, навіть домовленості між властями окупованої території та властями держави-окупанта чи формальне приєднання

окупованих територій до окупаційної держави шляхом проведення псевдореферендумів або виданням законів про приєднання не позбавляє цивільних осіб захисту від примусової мобілізації до збройних сил окупаційної держави. В свою чергу, примусове залучення цивільного населення до збройних формувань є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права, а також воєнним злочином, відповідно до пп.V п. а) ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [1] [2].

Проблематика питання визначення статусу примусово мобілізованих на окупованих територіях цивільних осіб полягає у неоднозначності правової суб'єктності таких осіб: за формальними ознаками цивільні особи, примусово залучені до збройних сил, є комбатантами, оскільки беруть участь у воєнних діях, ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих, вони мають постійний відмітний знак та носять зброю відкрито, а за змістовними ознаками такі особи є цивільними особами, які зазнали неправомірного примусу від країни-окупанта до участі у збройних формуваннях, тобто є потерпілими від воєнного злочину. Ця подвійна правова природа дозволяє стверджувати, що мобілізовані на окупованих територіях не є ані цивільними особами, ані комбатантами у звичайному їх розумінні, і тому виникає потреба в окремому міжнародно-правовому регулюванні інституту захисту таких осіб.

За таких обставин постає питання правового статусу таких осіб та захисту їх прав при потраплянні в полон до українських військових. Через відсутність усталених критеріїв для надання захисту примусово мобілізованим на окупованих територіях особам як цивільним особам, визначення кола цих осіб потрібно здійснювати шляхом поетапного відсіювання з числа усіх військовополонених. Наслідком такої роботи має стати перелік критеріїв для визначення статусу такої особи.

Статтею 4 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни визначено, що особами, які перебувають під захистом цієї Конвенції, є ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної

держави, громадянами яких вони не є. При цьому, її дія не поширюється на осіб, які підпадають під захист інших трьох Женевських конвенцій. Системний аналіз положень статті 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими та статей 43-44 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол 1) приводить до висновку, що військовополоненими є особи з числа комбатантів, які потрапили в полон до супротивника [3] [4].

Статтею 45 Додаткового протоколу (I) зазначається, що особа, яка бере участь у воєнних діях і потрапляє під владу супротивної сторони, вважається військовополоненим, якщо вона претендує на статус військовополоненого або вважається, що вона має право на цей статус. Таким чином, у разі виявлення особою бажання набути статус військовополоненого та бути репатрійованою на вимогу окупаційної влади в рамках обміну полоненими або після завершення збройного конфлікту, таку особу у загальному розумінні слід вважати військовополоненим без врахування аспекту примусової мобілізації цієї цивільної особи.

Але у разі відсутності такого прагнення, застосування до особи правового режиму військового полону замість захисту такої особи як цивільної є вже небажаним, оскільки він обмежує права та свободи особи, не виконуючи основне призначення правового інституту військового полону, бо обмеження волі особи з метою недопущення її до участі у бойових діях є надлишковим, коли така особа стала комбатантом під примусом та не виявляє бажання повертатись у місцевість, де вона знову може бути піддана цьому примусу повторно.

За таких обставин особа може претендувати на захист її як примусово мобілізованої цивільної особи у разі відсутності фактів, що серйозно ставлять під сумнів її намір уникнути військової служби шляхом здачі в полон. Такими фактами, зокрема, можуть вважатися активна безпосередня участь у військових діях. Для того, щоб будь-яка дія могла кваліфікуватися як безпосередня участь у військових діях, вона повинна відповідати трьом

критеріям: 1) очікується, що дія нанесе шкоду воюючій стороні або особам чи об'єктам які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права; 2) наявний причинно-наслідковий зв'язок між дією та негативним наслідком для сторони проти якої вона застосована; 3) така дія проводиться з метою надання переваги одній зі сторін збройного конфлікту [5, с. 44-45].

З усього вищезазначеного випливає, що особу слід вважати примусово мобілізованою за наявності сукупності наступних ознак: 1) відсутність добровільної згоди на вступ до збройних сил окупаційної держави; 2) наявність непереборного примусу з боку окупаційної держави для залучення до її збройних формувань; 3) добровільна невідкладна здача в полон, за наявності об'єктивної можливості уникнення полонення чи вчинення опору; 4) невчинення особою воєнних злочинів; 5) ухилення від активної участі у здійсненні військових операцій; 6) відмова від статусу військовополоненого та подальшої репатріації до окупованих територій в рамках обміну полоненими. Сукупність цих ознак, встановлена належною правовою процедурою, є необхідною та достатньою для визнання такої особи цивільною особою, потерпілою від воєнного злочину примусової мобілізації на окупованих територіях із подальшим припиненням обмеження її волі та наданням відповідного захисту як внутрішньо переміщеній особі.

Джерела:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 13.11.2022)

2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Статут; Міжнародні суди від 17.07.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 13.11.2022)

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (укр/рос) : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство

України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153 (дата звернення: 13.11.2022)

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол; ООН від 08.06.1977 // База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 12.11.2022)

5. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 136 с.

Науковий керівник: Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Лисенко Ангеліна Володимирівна

здобувачка вищої освіти факультету адвокатури

та антикорупційної діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МИРОТВОРЧИХ МІСІЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року Російська Федерація здійснила відкритий воєнний напад на Україну, тим самим не тільки зробила неможливим безпечне існування та життєдіяльність українців, а і поставила під серйозну небезпеку весь світ. У зв'язку з цим, як ніколи актуальним є питання способів та можливостей запобігання і протидії військовим конфліктам, одним з яких виступає миротворча діяльність.

Під миротворчими силами розуміють військовий контингент країн-членів ООН, виділені за її Статутом з метою запобігання або ліквідації загрози